

Bygga och bo

Bygga och bo

FATABUREN 2013

Bygga och bo

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2013

Red. Christina Westergren och Dan Waldetoft

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2013
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Bildredaktör Marie Tornehave
Omslag och grafisk form Göran Eklund och Lena Eklund
Omslagsfoto Karl Erik Granath, © Nordiska museet

Tryckt hos Elanders NRS Tryckeri, Huskvarna 2013
ISSN 0348 97 1 x
ISBN 978 91 7108 563 4

En flicka försjunken i leken med dockskåpet. Vad lär hon sig om livet?
Dockskåp i privat ägo. Foto Jessica Wallin, © Nordiska museet.

Dockhem i olika skalor

Inredning som en spegling av värderingar och synen på familjelivet och boendet är något som framträder tydligt i både äldre och nyare dockskåp i Nordiska museet. Det är intressant att jämföra dockskåp från olika tider och se hur samhällsförändringar och teknisk utveckling påverkar möbleringen. Många gånger framträder en idealiserad drömtillvaro snarare än en realistisk bild av ett verkligt hem – modellen *av* hemmet blir också en modell *för* hemmet och familjelivet. Frågorna som väcks blir både självklara och svåra: vad kan dockskåpen berätta om människors liv och boende under en viss epok? Är det möjligt att utifrån ett enskilt dockskåp belysa hemmets betydelse i samhället? Dessa frågor är utgångspunkten i skildringen av ett speciellt dockskåp som en tonårskille fick för mer än 40 år sedan.

Minne av ett hem

Förra året fick museet ett dockskåp i gåva som är unikt på flera sätt. Enligt givaren är det en kopia i miniatyr av hennes familjs hem, som det såg ut i början av 1970-talet. Till största de-

KARIN DERN är kulturvetare och intendent vid Nordiska museet med ansvar för barn- och ungdomskultur.

Villan i Nockeby. Foto Karin Dern 2012.

len är dockskåpet ett hemmabygge med så exakt återgivning som möjligt av både exteriör och inredning. Familjen bodde i en funkisvilla i Nockeby åren 1960–1978. Villaområdet ligger i Bromma utanför Stockholm och byggdes i början av 1930-talet på en höjd som sluttar ned mot Mälarens vatten.

Modellen har tillhört en pojke född 1955. Han älskade att leka med den och för honom betydde den så mycket att han behöll den livet ut. Han tyckte om att möblera och ordna sakerna i de olika rummen och var noga med att varje sak skulle vara på rätt plats, precis som det var hemma. När han blev äldre och fick ett

Modellen. Foto Karin Dern.

eget boende hade han den i sitt stora kök och fortsatte att ägna en stund varje helg åt att lyfta av våningsplanen, plocka in sakerna och kika genom fönstren. Det fanns belysning i alla rum, men den har sedan länge slutat att fungera. I slutet av sitt liv hade han dockskåpet främst som prydnad. Det var ett kärt minne av ett hem som haft stor betydelse för honom.

Efter hans död skänkte systemn dockskåpet till museet. Hon berättade att pappan byggde modellen i början av 1970-talet då hennes bror var i tonåren. Själv var hon fem år äldre och på väg att flytta hemifrån. Hon beskriver sin bror som annorlunda och

ganska ensam. Han var som mannen i filmen *Rain Man* och tyckte om att ordna saker på ett visst sätt och fördjupa sig i detaljer, berättade hon i samband med att hon överlämnade gåvan. Filmen tar upp autism och har bidragit till ökad förståelse för människor med liknande problem. Samtalet och den noggranna genomgången av hur inredningen var uppställd i dockskåpet tog flera timmar och väckte många minnen hos systemen.

Hemmabygge

Dockskåpet skiljer sig från de flesta andra i Nordiska museets samlingar genom att det inte är öppet på framsidan utan snarare liknar en sluten byggnadsmodell med yttertak, väggar, fönster, dörrar och balkonger. Genom att lyfta av taket och de olika våningsplanen kommer man åt att möblera rummen. Skorstenen i mitten håller ihop delarna. Förutom hemmatillverkade och inköpta möbler och lösöre i miniatyrstorlek innehåller dockskåpet små dockor som representerar de olika personerna i hushållet. Familjens sammansättning var den för 1950-talet typiska kärnfamiljens, bestående av ett gift par och två barn, en flicka och en pojke. Farmor och systemens vänner finns också bland figurerna. I varje rum finns mängder med vardagliga små ting som återger vad familjen hade för fritidsintressen och hur hemmet användes.

Pappan arbetade på 1970-talet som vice vd för en stor koncern. All fritid ägnade han åt byggandet av dockskåpsmodellen och samvaron med sonen. Pojken vistades mycket hemma eftersom han hade svårigheter i kommunikationen med andra människor. Dockskåpet skapade en särskild gemenskap mellan far och son. Det blev ett redskap för att ge struktur åt en tillvaro som

kunde uppfattas som svårbegriplig och abstrakt. En värld i miniatyr är överskådlig och stimulerar fantasin. Att successivt fylla sitt dockhus med nya ting allt eftersom hemmet förändras är en rolig utmaning för både vuxna och barn. Det krävs tålamod och ett kreativt sinnelag för att återskapa varje liten detalj så att det stämmer med verkligheten. Förutom dockskåpet hade de en modelljärnväg i källarens hobbyrum, där de höll till på kvällar och helger.

Familjen flyttade efter några år till en mindre stad i Skåne. Sonen som då var drygt 20 år fick så småningom ett eget boende med assistans. Han arbetade länge som montör inom industrin och senare i ett sjukhuskafé. Genom hela livet var han intresserad av kök och det är något som också avspeglas i dockskåpsmiljön som innehåller bestick, kastruller, bakplåtar, maträtter och tårtor för att bara nämna några exempel. Dockskåpet har han hela tiden haft med sig och fortsatt att »leka« med även som vuxen.

Ett myller av vardagsföremål

Alla tänkbara prylar som kunde finnas i ett hem i början av 1970-talet är representerade: badrumsskåpets tandborstar och hygienartiklar, pojkrummets LP-skivor och skrivmaskin, flickrummets rödrandiga snurrfåtölj, allehanda husgeråd, virkade grytlappar, den färgglada soffgruppen och pralinerna i vardagsrummet, finservisen i matsalen, Tiffanylampor, mängder med böcker och tidskrifter i biblioteket, verktyg, tvättmaskin och städredskap i källaren, barncyklar och en vit Mercedes i garaget.

Välfärdssamhällets överflöd av varor har satt sina spår. Inredningen växte troligen fram successivt under flera år. Alla delar är

Modellen av villan i Nockeby när taket lyfts av. Foto Karin Dern.

ännu inte katalogiserade och räknade, men det rör sig om minst femhundra inventarier. En del är hemmagjort av trä, tyg och papp, medan annat är inköpt från främst svenska dockskåpstillverkare som Lundby. För pojken och hans pappa var det viktigt att huset och inredningen skulle motsvara originalet så väl som möjligt. Proportionerna verkar stämma med hur det såg ut i verkligheten. Tapeter och golv speglar det tidiga 1960-talets diskreta mönster, medan en del av hemtextilierna har mustigare färger och mönster som snarare pekar åt inredningsidealen kring 1970. Storblommiga mönster i klara och starka färger har slagit igenom i både hemtextilier och kläder.

Verklighetstrogen planlösning och inredning

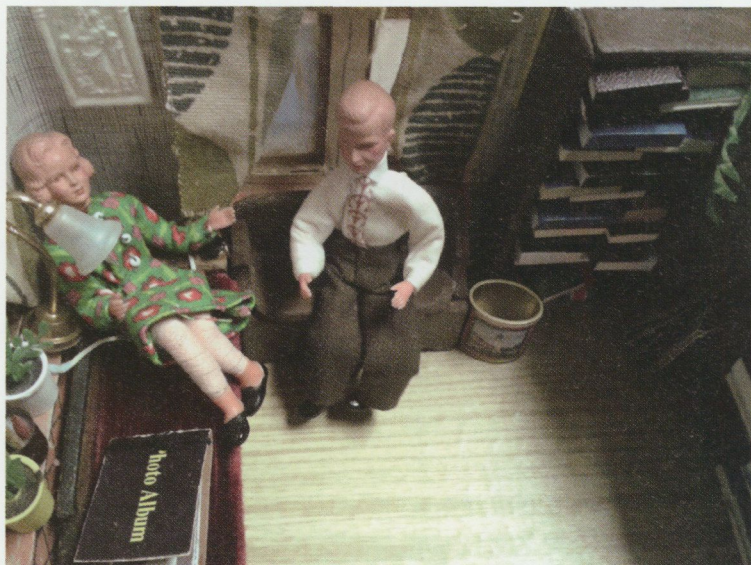
Huset är byggt av masonit i två våningar och har dessutom en inredd vindsvåning och källare med hobbyrum, tvättstuga och garage. Det står på en platta som föreställer en liten trädgård med buskar och flaggstång. Med trädgården är måtten 120 × 90 cm, så det måste ha tagit stor plats där det stod i hobbyrummet. Själva huset är 70 × 63 cm och höjden 50 cm. En rolig detalj är att det finns en liten pappmodell av husmodellen i dockskåpets källare. Inte ens råttfällan och mössen saknas!

På baksidan av huset finns en terrass med en hammock och vita utemöbler av stålrör och trä. Hammocken blev populär i Sverige vid 1960-talets mitt, en tid då många familjer som tidigare bott i flerfamiljshus fick råd att flytta till radhus eller villa med egen trädgård. Snart såg man gungande hammockar i var och varannan svensk villaträdgård. De första modellerna var ofta klädda med mönstrade plastdynor i klara färger.

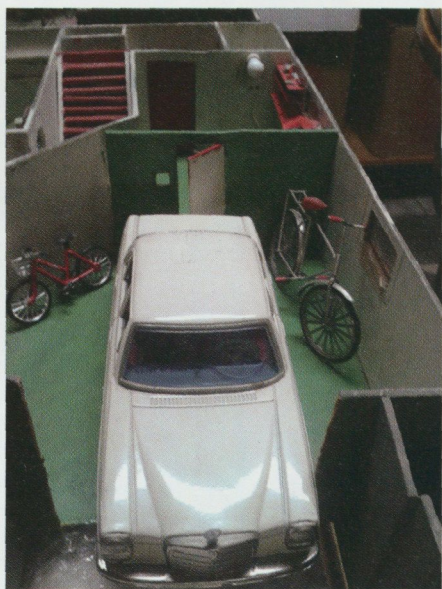
Första våningen i dockskåpet domineras av sällskapsrum som matsal och vardagsrum inredda i klassisk stil med mönstrade soffor och fåtöljer i varma nyanser och mjuka former. De rymliga sällskapsrummen skvallrar om ett inredningsideal som varit vanligt hos borgerskapet sedan 1800-talet och som också återfinns bland många av Nordiska museets dockskåp från den tiden. Under 1900-talet moderniserades möblerna och fick en enklare och mera funktionell form, men stilmöblerna fortsatte att vara populära parallellt med dessa. På motsvarande sätt präglas dockskåpsinredningen från 1950-talet och framåt av en blandning av nyrokoko, allmogestil och den allra senaste formgivningen.

I anslutning till den ljusa matsalen med matsalsmöblemang i gustaviansk stil från Lundby finns en serveringsgång och ett standardiserat kök med spis, rostfri diskbänk, väggfasta hyllor

Läshörnan, köket,
pojkrummet och stolen
för handarbete.
Foto Karin Dern.

Terrassen, garaget och tvättstugan.
Foto Karin Dern.

och skåp. Köksinredningen är typisk för funktionalismens idéer om hygieniska och ändamålsenliga arbetsytor. Bredvid köket finns ett litet frukostrum, som från början kan ha varit avsett som jungfrukammare, men som denna familj inredde med ett enkelt litet köksbord och stolar. Skafferiet är fyllt med kryddburkar och livsmedel som flingor, kaffe, socker, mjöl och konserver.

Fritidsintressen

Från hallen leder en trappa till andra våningen. Genomgångsrummet är inrett som tv-rum, med lätta sittmöbler. På det låga bordet står tekoppar uppdukade och i ena hörnet finns en öppen spis och en korg med ved. Kanske samlades hela familjen här för mysiga hemmakvällar framför tv:n. En dörr leder ut till balkongen där man sommartid kunde sitta och njuta av sol och frisk luft i en gul fladdermusfåtölj. Bortom tv-rummet öppnar sig ett stort bibliotek med brunbetsade möbler. Bokhyllorna täcker nästan hela väggen och är fyllda med faktaböcker, romaner, en jordglob och prydnadssaker. På borden ligger fotoalbum och engelska tidskrifter som antyder ett intresse för omvärlden. Där finns också en grammofon med vinylskivor. Familjen lyssnade ofta på klassisk musik, enligt givaren.

I pojkrummet som ligger bredvid teverummet står en hemsnickrad sekretär med en liten skrivmaskin som var en av pojkens käraste ägodelar. Han ägnade sig gärna åt brevskrivning och att läsa barnböcker förutom att lyssna på musik. Det grönkallade badrummet ligger mellan föräldrarnas och pojkens sovrum. Separat wc finns på flera ställen i huset. Sängkammaren är inredd med vita möbler och rosa textilier. Mammans intresse för handarbete framgår genom en korg med garnnystan i olika färger

och en bok om stickning vid hennes gungstol. På väggen finns ett inramat fotografi av sonen.

I vindsvåningen hade husets dotter sitt sovrum där hon kunde umgås i fred med sina kompisar. Vid trappavsatsen utanför hennes rum hade pappan sin arbetsvrå med, för sin tid, moderna redskap som räknemaskin och elektrisk skrivmaskin. Kanske satt han där en stund och förberedde sig inför morgondagens arbete.

Villa med egen trädgård

Det är länge sedan familjen flyttade från villan i Nockeby, men huset står fortfarande kvar och exteriören är sig lik. Husen i området ligger ganska tätt på små tomter längs den slingrande vägen och liknar varandra. De flesta är vita eller ljus beige, som de ursprungligen var när de byggdes på 1930-talet. Några få ägare har numera valt en mera individuell framtoning genom att måla sina hus i ljusa pastellfärger som rosa eller mintgrönt. I närheten finns ett litet skogsområde med höga träd och branta backar. Vägarna har fått namn efter orter i Dalarna och kvarteret kallas ibland skämtsamt för Masriket. Detta är ett av flera förortsområden som växte fram under en tid då starka krafter i samhället verkade för en högre boendestandard. Inom alla samhällsklasser ökade efterfrågan på ljusa och luftiga bostäder med nära tillgång till natur och friluftsliv.

I boken *Nybyggare i Bromma: stadsdelarna Nockeby och Olovslund* från 2006 beskriver etnologen Birgitta Conradson villaområdets tillkomst och hur livet gestaltade sig på 1930- och 1940-talen för den första generationen som växte upp där. Marken hade köpts av Stockholms stad i avsikt att skapa nya och bättre bostadsområden med den engelska trädgårdsstaden som förebild. Den

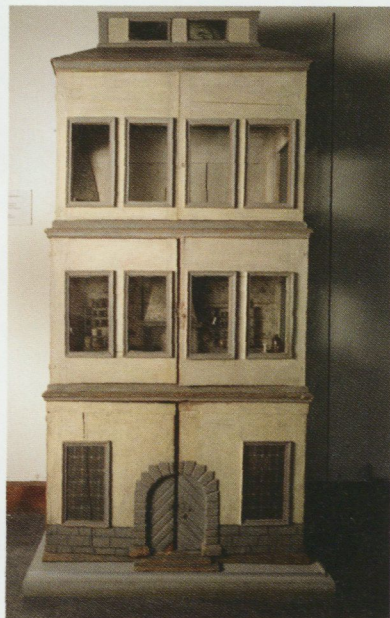
uppläts mot tomträtt för att förhindra spekulation. Visionen om folkhemmet med minskade klyftor och ett rättvisare samhälle började ta form. Genom att underlätta bostadslån ville staden uppmuntra till byggande av egnahem. Goda kommunikationer var en förutsättning för att den nya stadsdelen skulle växa fram. När spårvagnsförbindelsen till Nockeby blev färdig tog byggandet fart. Redan något decennium tidigare byggdes det närbelägna småstuge-

området Olovslund. Dit flyttade främst arbetarfamiljer som själva byggde sina hus med hjälp av monteringsfärdiga delar till skillnad från de större villorna i Nockeby, där de flesta var akademiker eller högre tjänstemän. På den tiden var det i högborgerliga miljöer fortfarande vanligt med tjänstefolk för barnpassning eller städning och de bodde ofta med familjen. De stora villorna på 6–7 rum byggdes vanligen av en byggmästare efter ritningar från fastighetskontorets egnahemsbyrå. Många av husen i Bromma och andra Stockholmsförorter är ritade av arkitekten Edvin Engström och hans medhjälpare.

Några decennier senare, på 1970-talet, hade nya generationer flyttat in i området, som sedan det byggdes haft en positiv prisutveckling med sitt attraktiva läge med närhet till både natur och stad. Ännu i dag bebos området främst av personer med relativt goda inkomster.

I Bromma utanför Stockholm växte flera nya bostadsområden upp på 1930- och 1940-talen. Foto Gunnar Lundh, © Nordiska museet.

Nordiska museets äldsta dockskåp från 1600-talets slut, byggt som ett riktigt hus. Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

Tidsspeglar i miniatyr

I alla tider har boendemiljöns förändring påverkat dockskåpens utformning, vilket gör dessa till tacksamma studieobjekt för den som är intresserad av heminredning. Miniatyrformatet har tilltalat människor i alla åldrar och i alla tider, det har lockat till både samlande och lek. De holländska och tyska dockskåpen från 1500–1600-talen var dyrbara statusföremål som barn sällan eller aldrig fick leka med. Möbler och inredning till-

Dockskåp tillverkat på 1860-talet. Det iordningställdes av fru Maria Kihlberg som hade 10 barn och 3 styvbarn. Dockskåpet stod i barnkammaren och låstes upp ibland. Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

Dockskåp från Lundby 1958. Foto Nordiska museet.

verkades av skickliga hantverkare och användes i pedagogiskt syfte för att åskådliggöra skötseln av ett stort hushåll. Barn fick länge nöja sig med att titta på alla små redskap och möbler som hörde till inredningen. Det är först under 1900-talet när dockskåpen började masstillverkas som de blev var mans egendom. Väljorda dockskåpsmöbler av trä tillverkades i början av seklet vid Gemlas leksaksfabrik, men det förekom också ofta att man beställde leksakerna direkt från en snickare eller gjorde dem själva.

Innovationer inom hemmets sfär brukar framträda tidigt i miniatyrformat. I dockskåpen som för närvarande visas i Nordiska museets utställning kan besökare se tidiga exempel på kakelugnen, vedspisen, telefonen och elektrisk belysning. Dammsugare, brödrost och kaffebryggare är apparater som fått en självklar plats i 1900-talets dockskåp. Vid mitten av århundradet ha-

Dockskåp från Lundby, »Dallashuset«, från 1992.
Foto Peter Segemark, © Nordiska museet.

de dockskåpen blivit populära flickleksaker och svenska dockskåpstillverkare som Lundby och Brio fick stora försäljningsframgångar inte bara i Sverige utan även utomlands.

I boken *Skandinavisk design i dockskåpet* skildrar Yvette Wadsted och Ulf Beckman framväxten av de industritillverkade svenska dockskåpen. Boken innehåller ett rikt bildmaterial som i detalj visar utvecklingen från 1950-talet till i dag. De välgjorda dockskåpsmöblerna var tydligt inspirerade av sin tids möbelformgivning, allt från danska designmöbler till bondrokoko. Per-Hugo Börnfeldt är en person som betytt särskilt mycket för utvecklingen av de moderna svenska dockskåpen. Redan 1949 starta-

Modell av modellen. Foto Karin Dern.

de han tillverkning av dockskåpsmöbler hemma i Lerum utanför Göteborg. Firman fick namnet Lerro. Han samarbetade med både Brio och Lundby och har bland annat formgivit ett dockskåp i två våningar med ett verkligt radhus som förebild. Vanliga människors boende var den främsta inspirationskällan. Efterfrågan ökade inte bara i Sverige utan även utomlands. I början av 1970-talet var Lundby världens största tillverkare av dockskåp.

Ett masstillverkat Lundbydockskåp visas för närvarande i Nordiska museets utställning Möblerade rum. Det är intressant att jämföra detta med den nyligen förvärvade modellen från ungefär samma tid. Även om modellen av villan i Nockeby delvis innehåller samma typ av inredning från leksaksindustrin, så ger den en starkare upplevelse genom sin personliga utformning.

Visserligen har den blivit sliten med åren, men det framgår att det ligger ett kärleksfullt och mödosamt arbete bakom återskapandet av varje detalj.

Det hemsnickrade dockskåpet från Nockeby är först och främst ett talande exempel på lekens och hemmets betydelse i en människas liv. I det här fallet rör det sig om en tonårspojke med en funktionsnedsättning som bland annat innebar att han var duktig på att minnas detaljer men hade svårare att uppfatta helheter. Den kreativa processen med återskapandet av bostaden i miniatyr måste ha varit utvecklande för samspel och inlevelseförmåga. I museernas insamlingsverksamhet har människor med funktionshinder länge varit ett förbisett ämne. Man har sällan berättat deras historia och det saknas ofta kunskaper om hur vardagslivet kunde te sig. Det är först under senare år då man fokuserat minoritets- och mångfaldsperspektiv som medvetenheten ökat om enskilda gruppers speciella villkor.

Dockskåpet illustrerar dessutom två viktiga skeden i 1900-talets boende. Det funktionella tänkandet under 1930-talets nybyggaranda med ljusa och moderna utrymmen anpassade till familjens alla behov. Rummen är väl avgränsade och avsedda för olika aktiviteter som matlagning, personlig hygien, sömn och social samvaro. Trettio år senare när en ny generation flyttat in har konsumtionssamhället slagit igenom med inredningsdetaljer i nya material och starka färger. De som upplevt det tidiga 1970-talet känner sig hemmastadda i miljön.